

Tutkimus liivin nuorista lainasanoista

SEPPÖ SUHONEN *Die jungen lettischen Lehnwörter im Livischen*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 154. Helsinki 1973. 250 s.

Liivin kieli on vuosisatojen kuluessa ollut voimakkaan latvialaisen vaikutuksen alaisena. Tämä vaikutus on jättänyt enemmän tai vähemmän voimakkaita jälkiä melkein kaikkialle liivin kielen rakenteeseen, erityisen runsaasti nimenomaan sanastoon. Jo Vilhelm Thomsen kiinnitti itämerensuomalaisten kielten vanhoja balttilaisia lainasanoja koskevasa kuuluisassa tutkimuksessaan »Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog» (1890) huomiota myös liivin kielen nuoriin latvialaisiin lainoihin. Lauri Kettunen on suuressa liivin sanakirjassaan (ilm. 1938) pitänyt tavoitteenaan osoittaa myös kaikkien liivin latvialaisperäisten lainasanojen originaalit. Melkein kaikki niistä sanayhdistyksistä, joita Suhonen käsittelee, on kirjallisuudessa jo aikaisemmin mainittu, valtaosa niistä Kettusen sanakirjassa. Su-

hosen teosta lukiessa selviää kumminikin pian, että tekijällä on ollut täysi aihe ottaa puheena oleva lainasankerrostuma vielä erikoistutkimuksen kohteeksi.

Lyhyessä johdannossa Suhonen aluksi toteaa, että tutkimuksen kohteena olevien lainasanojen iän tarkka määrittäminen tuottaa vaikeuksia. Hän katsoo, että ne on joka tapauksessa lainattu liivin kielen erikoisehityksen aikana, sangen todennäköisesti 12. ja 19. vuosisadan välillä. Tekijä ei ole pyrkinyt ottamaan mukaan kaikkein uusimman ajan lukuisia lainasanoja, vaan on rajoittunut etupäässä Sjögrenin—Wiedemannin ja Kettusen liivin sanakirjoissa ja Setälän aakkostetuissa sanastomuistiinpanoissa esiintyviin sanoihin. Tätä voidaankin pitää onnistuneena ratkaisuna. Uusimpiekin lainasanojen mukaan ottaminen olisi vain melkoisesti lisännyt jo nytkin varsin runsasta sanamateriaalia tarjoamatta kuitenkaan itse käsittelyn kannalta mitään olennaista lisää.

S. 9—13 tekijä käsittelee yksityiskohtaisemmin niitä kriteerejä, joiden avulla lainasanojen iästä voidaan tehdä päätelmiä. Hän esittelee eräitä tapauksia, joissa terminus post quem on pääteltävissä kulttuurihistoriallisten reaalioiden nojalla. Muutamissa tapauksissa voidaan lainasanoja jaotella vanhempaan tai nuorempaan kerrostumaan sen mukaan, miten eräät liivin ääntenmuutokset tai äännevaihtelut kuvastuvat lainoissa. Toisinaan tarjooa eräiden latvian kielen äännepiirteiden esiintyminen tai esiintymättömyys relatiivisen ikäkriteerin.

Tutkimuksen keskeinen anti sisältyy sivuihin 14—76. Tekijä esittelee ensiksi rinnastaen latvian ja liivin äänteet ja intonaatiosysteemit ja selvittää sen jälkeen hyvin yksityiskohtaisesti latvian äänneiden edustuksen liiviin tulleissa lainasanoissa. Oman lukunsa on saanut lainasanojen morfologia. Yksityiskohtaisesti käsitellään latvian substantiivisuffiksien edustusta, josta on laadittu kaksi valaisevaa ja havainnollista taulukkoa. Verbien osalta esitetään erityisesti, mistä latvian konjugaa-

tiotyypeistä verbejä on lainautunut sekä siihen latvian vartalomuotoon liivin äänneasua perustuu. Koko tämä jaksio sisältää runsaasti hyviä oivalluksia ja osoittaa, että tekijällä on perusteellinen latvian ja liivin äännesuhteiden ja äännekehityksen tuntemus. Erityisesti on mainittava, että hän on myös niin hyvin, kuin käytettävissä olevien lähteiden perusteella on ollut mahdollista, perehtynyt liivin lähimmässä naapuristossa puhuttaviin, latvian yleiskielestä suuresti poikkeaviin murteisiin.

S. 67—76 tekijä käsittelee kysymyksiä, milloin on mahdollista ratkaista, onko lainasana saatu latvian kirjakiielestä vai murteista, sekä mitkä kriteerit voivat osoittaa, milloin alaksalaista alkuperää oleva sana on saatu latvian kielen välityksellä, milloin taas suorana lainana. Näissäkin pohdinnoissa kuvastuu tekijän hyvä asiantuntemus.

Käsittelyosan loppukatsauksessa tekijä esittää laskelmia latvialaisten lainojen prosentuaalisesta osuudesta Kettusen liivin sanakirjassa. Niiden osuus on tekijän mukaan n. 21,5 %. Kaikkiaan 3 000 sanaa käsittävien otosten perusteella on lainasanojen esiintymisfrekvenssiksi yhtäjaksoisessa tekstissä saatu n. 5 %. Tällöin on kumminkin jätetty huomioon ottamatta latviasta lainatut ja omaperäisiinkin verbeihin levinneet verbi-prefiksit sekä konjunktio *un* (< latv. *un* < saks. *und*). Eri sanaluokkiin kuuluvia sanoja on tekijän laskelmien mukaan lainattu seuraavasti: substantiiveja 63 %, verbejä 26 %, adjektiiveja 9 % ja adverbeja 2 %.

Jotkut yksityiskohdat käsittelyosassa antavat aihetta huomautuksiin, joista muutamia esitän seuraavassa.

S. 9 tekijä mainitsee keskialasaksan umlautin kriteerinä, jonka avulla voidaan päätellä cräiden lainasanojen ikä. Tämän kriteerin merkitys on kumminkin kyseenalainen, kun umlautin juuret ulottuvat jo edelliseen kielikauteen. Keskialasaksan ortografia, joka ei yleensä ilmaise *o*:n ja *u*:n umlautia, on ilmeisesti johtanut tekijän harhaan, kun hän samassa paikassa

sanoo: »— — umlautlos sind mnd. *hure* und *röden* Anfang des 14. Jh. verzeichnet — —» (S. 71 näkyy kumminkin, että tekijä tätä sivua kirjoittaessaan on muistanut tuon kas. ortografian erikoispiirteen.) S. 74 on toinen pieni seikka, jossa ortografia niin ikään lienee erehdyttänyt. Tekijä katsoo, että liiv. *diendār* 'Beamer' -sanan *d* osoittaisi lainauksen tapahtuneen nimenomaan latvian välityksellä (tekstissä painovirheen johdosta *n* pro *d*). On kumminkin otettava huomioon, että myös keskialasaksassa on saattanut syntyä *d nr* ja *lr* -yhtymien väliin. Perinnäinen ortografia jättää kumminkin tuon sekundäärisen konsonantin usein merkitsemättä.

Toisinaan sana on esimerkkinä väärässä paikassa. Niinpä s. 23 on sana *krāk* esimerkkinä siitä, että latvian pitkää *ā*:ta edustaa liivissä lyhyt *a*. Sanasto-osasta näkyy kumminkin, että sanan originaali on lyhytvokaalinen *krakis*. Syynä esimerkiksi väärään sijoitukseen on ilmeisesti liivin sanakirjassa esitetty pitkävokaalinen originaali. Vasta myöhemmin on löytenyt parempi latv. *vastine*, mutta sana on käsittelyosassa epähuomiossa jäänyt entiseen paikkaansa. Kun tekijä äänneiden edustuksen yhteydessä on pitänyt lähtökohtana latvian yleiskielen äänneasua, olisi s. 22 r. 6 ylh. mainittu liiv. *bǝ'rgǝ* kuulunut lyhyen *a*:n edustukseen, koska latvian yleiskielessä on lyhyt *a* (*ba'rgs*). Sitä paitsi latvian sanassa on historiallisesti katsoen katkointonaatio eikä laskuintonaatio, kuten tekijän esimerkille antama paikka edellyttäisi.

Teoksessa on ansiokkaasti selvitetty latvian *k* ja *ǝ* -konsonanttien nykyedustusta liivissä. S. 32 (ja 60) olisi kumminkin voitu lisätä epenteesiin perustuva *i+k* ja *i+ǝ* -edustus, esim. liiv. *plō'igǝ* < latv. *plōǝēt*, liiv. *brūkǝ* < latv. *brūkēt*. Tekijä on luultavasti ajatellut edustuksen historiallista selittämistä siten, että *k* on korvattu *k*:lla ja *ǝ* *g*:llä ja sanat ovat samalla mukautuneet liivin *i*-vartaloihin, jonka jälkeen vasta on tapahtunut epenteesi. Tämä selitys on diakronisesti mah-

dollinen, mutta äännevastineiden edustus tulee synkronisesti havainnollisemmaksi, jos vastineina mainitaan myös *i+k* ja *i+g*. Mainituilla sivuilla olisi myös ollut paikallaan todeta, että muutamissa tapauksissa saattaa *đ* edustaa latvian *ġ*:tä, esim. 1309. *nādēlāz* 'unhold' < latv. *neģēlis* sekä liivin sanakirjassa s.v. *sko'ud'ig* mainittu variantti *sko'ud'āz* 'Beneider' < latv. *skauģis*. *sko'ud'āz* puuttuu aakkosellisesta sanaluettelosta, mutta tekijä mainitsi sen lectio praecursoriassaan osoittaen myös latv. originaalin, joka puuttuu liivin sanakirjasta. Tämä *đ*-edustus esiintyy ilmeisesti vain kaikkein nuorimmissa lainoissa.

Lähtökohtana olleita latvian vartalo-
muotoja pohdittaessa on joskus jäänyt huomaamatta, että liivin sanalle on tarjolla toinenkin selitysmahdollisuus. S. 49 arvellaan, että liivin verbi *koukkā* perustuisi sanansisäisen konsonanttinsa vuoksi latvian infinitiiviin *kāukt*, koska latvian preesens- ja preteritimuodoissa on *k:n* sijasta *c (=ts)*. Mutta latviassa on tämän verbin frekventatiivijohdos *kaūkāt* (prec. *kaūkāju*) ja tästä sopii liivin verbi intonaationsakin puolesta paremmin lainatuksi. Infinitiiviin tuskin perustuu myöskään mp. mainittu *stġtā*; se on pikemminkin lähtöisin johdoksesta *stādīt*, josta saatuaan vartaloon on lisätty liiv. kausatiivisuffiksi *t* (sen liittymisestä lainaverbeihin tekijällä on esimerkkejä sivulla 65).

Väitöskirjan laajin osa on 165 sivua käsittävä luku »Belegmaterial», jossa lainasanat on esitetty aakkosjärjestyksessä. Numeroidut sana-artikkelit päättyvät lukuun 2 534, mutta kun sama numero joskus liittyy kahteen artikkeliin (esim. 13. *aistiek* ja 13a. *a'īl*), on hakusanojen luku itse asiassa 2 562. Käsitelty aines on siis hyvin runsas; voitaisiin sanoa, että kysymyksessä on eräänlainen etymologinen pienoissanakirja. Artikkelit on varustettu huolellisin kirjallisuusviittauksin. Tekijä

on myös tarkkaan poiminut eri tutkimuksista vastaavat lähimpien naapurimurteiden, Dundagan ja Popen, muodot. Hyvän latvian kielen tuntemuksensa avulla tekijä on voinut monissa kohdin oikaista, täydentää ja täsmentää aikaisempien tutkijoiden etymologioita. Hän on myös aiheellisesti hylännyt eräitä heikosti perusteltuja rinnastuksia. Kokonaisuutena katsoen on tätä runsastöistä aineisto-osaakin pidettävä oivallisena saavutuksena.

Muutamissa yksityiskohdissa saattaa olla aihetta vähäisiin huomautuksiin. Lainoina ei olisi ollut aihetta pitää esim. sanoja *ka'iitiā* (ilmeisesti omaperäinen) ja *novāttā* (liivissä *nava*-alkuinen; Kettusen mainitsema latv. sana alkaa *no*-prefiksillä). *reņģ*-sanan osalta on jäänyt huomaamatta Virittäjässä 1960 s. 304—305 esitetty selitys. *kreš'*-sanan täsmällisempi latv. originaali on Mühlenbachin—Endzelinin sanakirjassa mainittu II *kreša*. Sana-
nastosta puuttuu *li'ēsmāz* 'lieska'. Ojansuun ja Y. H. Toivosen päinvastaisesta kannasta huolimatta koko äänneasu osoittaa sanan nuoreksi latvialaiseksi lainaksi (siinäkin tapauksessa, että latv. *liesma* itse olisi vanhempi itämerensuom. laina). Myös *ta'lk* 'talkoo' olisi ollut syytä mainita, sillä katko (todennäk. myös *k*) osoittaa sen nuoreksi lainaksi, vaikka ims. *talkoo* vastatineinen onkin peräisin jo kansatuomalaiselta kaudelta.

Ne huomautukset, joita teosta vastaan voidaan esittää, eivät olennaisesti vähennä sen arvoa. Huomautusten määrä on suhteellisen vähäinen, kun otetaan huomioon se laaja aines, jota väitöskirjassa on käsitelty, ja ne komplisoituneet äänneseikat joiden tuntemusta on vaadittu aineksen analysoinnissa. Kysymyksessä on ansiokas ja aineiston kaikinpuolista hallintaa osoittava työsuoritus, jolla on huomattava tie-
teellinen arvo.

Lauri Posti